

**Bir Faizsiz Bankacılık Türü Olarak Türkiye’de Katılım Bankacılık Sisteminin Dünü,
Bugünü ve Yarını**

Mehmet Tabaş

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Yöneticisi

tabbas_34@hotmail.com

ORCID:0000-0001-1107-3219

Özet

Bu çalışmada, katılım bankacılık sistemlerinin temel ilke, amaç, özellik, tarihî ve hukukî gelişimleri, meydana çıkma sebepleri, ekonomik yapıya katkılarıyla Türkiye’de, günümüzdeki mevcut durumları, katılım bankalarıyla geleneksel bankacılık sistemi dahilinde bulunan diğer bankacılık sistemlerinin hizmet ve faaliyetleri, muhasebe uygulama ve yöntemleri, diğer açılardan karşılaştırılmaları yapılmıştır. Katılım bankacılık sistemi olarak isimlendirilen faizsiz bankacılık sistemi 1970’li senelerde fikir evresinden çıkara ilk defa 1976 yılında Mısır’da uygulanılmaya başlanmıştır. Türkiye’de 1983’te Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulan o zamanki ismiyle Özel Finansal Kurumları, yeni isimleriyle Katılım Bankaları küresel ölçekte ve Türkiye’de bilhassa son yirmi yılda hızlı bir ivme göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Özel Finansal Kurumları, Katılım Bankacılığı

**Participation Banking System in Turkey as a Type of Interest-Free Banking Yesterday, Today and
Tomorrow**

Summary

In this study, the basic principles of participation banking system, purpose, property, historical and legal development out of the square of the reasons the contributions of the economic structure in Turkey, with the participation of other banks within the banking systems in today's current state of services and activities of the traditional banking system, accounting methods and the application in other ways, the comparison is made. The interest-free banking system, called the participation banking system, came out of the idea phase in the 1970s and was first implemented in Egypt in 1976. Founded in Turkey in 1983 by a Decree-Law

(Decree-Law), Private Financial Institutions with their then name, Participation Banks with their new names have shown rapid momentum on a global scale and, especially in Turkey, over the past two decades.

Keywords: Interest-Free Banking, Private Financial Institutions, Participation Banking

Giriş

Türkiye’de katılım bankacılık sistemi, 1985’te açılan katılım bankalarıyla hayata geçmiş ve ekonomik sisteme değişik sebepler ile katılmayıp atıl kalan malî değerleri, likidite birikimlerini, yabancı likidite ile beraber, faizsiz finansal esasları dahilinde, millî ekonomik sisteme kazandırmayı amaçlamışlardır (Uluğ, 2020, 21).

Türkiye’de malî sistem dahilinde bir yandan geleneksel bankaların yaptığı bir çok bankacılık çalışmasında, diğer taraftan sigorta, takaslar, finansal kiralama, destekleme ve finansal yöntemler gibi farklı ticarî faaliyetlerde bulunan katılım bankaları, literatürde özel finansal kurumu, yatırım bankacılığı, İslamî bankacılık, faizsiz bankacılık gibi isimler ile adlandırılmaktadır.

Faiz ile alakalı bulunmayan, ancak bütün bankacılık hizmetlerini değişik usuller ile yapan katılım bankaları, bir çok bankacılık hizmetlerini yapabildiği için, geleneksel bankaların bir ölçüde alternatifleri olurlar iken, bankaların yaptığı ve faize dayalı faaliyetleri yapmadıkları için de bir ölçüde finansal sisteme çeşitlilik katan kuruluş yapıları şeklinde kabul edilmektedirler (Yahşi, 2009, 28).

Katılım bankacılık sisteminin, Türkiye’deki uygulanımı esas olarak İslamî bankacılık şeklinde nitelendirilemez. Şu sebep ile hukukî ve malî anlayışı, İslam anlayışı şeklinden değişiklik gösteren düzlem dahilinde çalışmalarda bulunan katılım bankaları, bu düzleme temel olarak ters düşmemek şartıyla var olan yasa dahilinde faizi, fonlama, yani fon toplamak ve fon kullandırmak çalışmasında saf dışı bırakmak sureti ile, bütün bankacılık hizmetlerini yapmaları, yani faizin yerine kâr-zarar paydaşlığı ilkesini esasa almaları, literatürde mevzu bahis kurum ve kuruluşların uyguladığı bankacılık sisteminin faizsiz bankacılık şeklinde nitelendirilmesine sebep olmuştur (Takan, 2020, 11-12).

Burada, katılım bankacılığının ilkesel olarak amaçlarının, özelliklerinin tarihsel ve hukuksal süreç içersindeki gelişmeleri, ortaya çıkma nedenleri, ekonomik yapıya katkıları ile ülkemizdeki mevcut durumları, katılım bankaları ile geleneksel bankacılık içersinde yer alan diğer bankacılık sistemlerinin hizmetleri, mali uygulamaları, muhasebe teknik ve yöntemleri de ayrıca genel hatlarıyla ele alınarak incelenmiştir.

Türkiye’de Katılım Bankacılık Sisteminin Dünü

Avrupa’da 19. yüzyılda meydana gelen ve dünyayı etkisi altına alan ticarî ve malî süreç Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. 1838’de Ticaret Anlaşması, 1839’da Tanzimat Fermanı Osmanlı’nın ekonomi ve idaresinde ciddi değişiklikler getirmiştir. Yapısal gelir yetersizliklerinin kısa vadeli borçlanmayla karşılanmasında Galatalı bankerler ciddi bir rol oynamıştır (Akgüç, 2019, 41).

1839 Tanzimat Fermanı’yla hızlanan idarî yapılardaki reform süreçleri gelir ihtiyacını arttırmış, bütçe açıklarının finansalı banka hizmetlerinin artmasında etkili olmuştur. Ticaret anlaşmasıyla para ekonomisi içine giren Osmanlı’nın, Tanzimat Fermanı’yla eğitim, maliye, idarî ve askerî sahadaki düzenlemelere gitmesi harcamanın hızla artmasına sebep olmuş, temel kaynaklardan sağlanan gelirler artan gideri finanse etmekte yetersiz kalmıştır (Akın, 2020, 42).

Osmanlı’da çeşitli zamanlarda banka kurma denemesi olsa da, ilk banka 1845’te J. Alleom ve T. Balatazzi adlı iki bankerin iki milyonluk devlet desteğiyle sterlini 100 kuruşta tutma görevini üstlenmeleri ile başlamıştır. 1847’de kaimenin değerini istikrarlıca tutma üzere Galatalı bankerlerle işbirliği dahilinde Dersâadet Bankası, Banquedé Constantinoplé sermayesizce kurulmuştur. Gerekli kaynakları harici borçlar ile karşılamıştır, ancak 1848’de malî krizi bankaya darbe indirince ve 1852’de tasfiye edilmiştir. Banka kurma çalışması 1856’da ticarî sahada Osmanlı Bankası’nın kurulması ile devam etmiştir (Takan, 2020, 19).

1860’ta İttihâd-ı malî faaliyete başlamadan feshedildi. Banque de Turqui kuruldu. Ardından 1863 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane İngiliz ve Fransızların paydaşlığı şeklinde faaliyete başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’na dek Osmanlı devlet tahvili piyasasındaysa öncü konumundaydı. Osmanlı Bankası Osmanlı’nın kısa vadeli kredi ihtiyacını sağlamak üzere kurulmuşsa da, borç ödemesi, isyan, savaş ve ivedi gereksinim gibi durumlar Osmanlı idarecilerinin sıkça bankerlere

borçlanmasına yol açmış, malî karışıklığı arttırmış, sorunuysa çıkılamaz bir hâle sokmuştur (Büyükdeniz, 2013, 18).

1872’ye dek Şirket-i Umumîyeyi Osmaniye Bankası, Şirket-i Maliyeyi Osmaniye Bankası, İtibar-ı Umumî Osmanî Şirketi, Osmanlı-Avusturya Bankası, Türk-Avusturya Bankası, İkinci İstanbul Bankası, Kambiyo ve Esham Şirket-i Umumîyesi gibi bankalar kurulmuştur. Osmanlı’da 1906’da Deutsche Bank şube açarak Almanya sermayesini desteklemiş ve diğer devletler ile rekabete girişmiştir. Fransa sermayesi, 1875’te Crédit Lyonnais’ı kurmuştur. 1888’de kurulan Selanik Bankası ve 1891’de kurulan Midilli Bankası yabancı sermayeli bankalardı (Akgüç, 2019, 47-49).

Osmanlı’da millî bankacılık hizmetlerinin 1863-1867 seneleri arasında kurulan Memleket Sandıkları’yla başladığı kabul edilmektedir. Mithad Paşa’nın öncülük ettiği bankalar çiftçilere krediler veren kuruluşlar şeklinde meydana çıkmıştır. 1883’te Menafî Sandıkları kurularak Aşar vergisinin yüzde 1’i buraya tahsis edilmiştir. 1888’te Ticaret ve Nafia Nezareti’nin denetiminde Ziraat Bankası kurulmuştur (Akın, 2020, 29).

Bu bankalar ticarî krediler, esnaf kredileri, tarım kredileri, emlak kredileri gibi sahalara yönelmiştir. 1910’a gelindiğinde yerli sermaye oranlı bankalar sınırlıydı. Birinci Dünya Savaşı’na dek 9 banka kurulur iken, 1915-1923 yılları arasında 17 banka kurulmuştur (Yahşi, 2009, 87-88).

İkinci Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki hükûmeti kredi kuruluşlarının millî olmadığını, bilhassa Merkez Bankası görevinin yabancı sermayeli bir kuruluş tarafından karşılanmasının millî çıkara hizmet etmediğinin farkına varmıştır. Bilhassa Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Bankası, Düyun-ı Umumîye İdaresi gibi kuruluşların baskıları ve malî baskı araçları hâline gelmesi ciddi rahatsızlıklar yaratmıştır (Akgüç, 2019, 58).

Hükûmetin 1916’da kurduğu İtibar-ı Millî Bankası devleti güçlü bir bankaya kavuşturma üzere düşünülmüş ve ileride Merkez Bankası hâline dönüştürülmesi tasarlanmıştır. Ancak Osmanlı yıkılınca banka varlığını sürdürse de 1927’de İş Bankası’yla birleştirilmiştir (Aysan, 2019, 77).

Cumhuriyet döneminde yeni meydana gelen sınırlara göre millî bir ekonomi ve piyasa oluşturmak amacı dahilinde finans sahasında bir çok düzenlemeler yapılmıştır. Kamu maliyesi ve para sistemlerinde istikrarı ve güveni sağlayacak, malî disiplinleri kuracak düzenleme yapılmıştır.

1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde tüccarlık kesiminin istediği ana ticaret bankası olarak İş Bankası 1924'te ticarî ve sınaî kredileri veren ve doğrudan yatırım yapan birleşik bir banka olarak kurulmuştur (Büyükdeniz, 2013, 2).

Emlak Eytam Bankası 1927'de Ankara kentinin imarını üstlenmiştir. 1925'te ilk yatırım bankası kabul edilen Türkiye Sınaî ve Maâdin Bankası Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak anonim şirket olarak kurulmuştur (Zerqa, 2020, 47-48).

1923-1933 seneleri arasında tek şubeli yerel bankaların sayısı 29'du. Bunların bir kısmı lokal tüccarlar, toprak sahipleriyle yörenin milletvekillerinin kurduğu bankalardı. Örneğin, Aksaray Halk İktisat Bankası, Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası gibi. Bazı lokal bankalarsa uzun ömürlüce olmuştur ve 1980'li senelerde millî banka hâline dönüştürülmüşlerdir. 1988'de İstanbul Esnaf Bankası, Akhisar Tütüncüler Bankası, Bor Esnaf Bankası, Kocaeli Bankası (Türk Ekonomi Bankası), İzmir Esnaf ve Ahâli Bankası (Egebank), Denizli İktisat Bankası (İktisat Bankası) olmuştur (Büyükdeniz, 2013, 19).

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluş senesinde 23 millî ve 14 yabancı banka olmak üzere toplam 37 banka bulunuyordu, şube sayısıysa 439'du. 1923'te yabancı banka sistemleri mevduatların yarısını elinde tutuyordu. 1930'da millî banka sayısı 45'e yükselmiştir, millî bankaların toplam mevduatlardaki payıysa yüzde 81'e çıkmıştır (Takan, 2020, 41-42).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) 1930'da kurulmuştur, 25 Nisan 1930'da kurulan Bankalar Konsorsiyumu Merkez Bankası açılana dek, yani 1932'ye kadar faaliyetini sürdürmüştür. Endüstrileşme sahasında 1932'de getirilen düzenlemelere göre Sınaî Ofisi ve Sınaî ve Kredi Bankası kurulmuştur. Sınaî Ofisi yatırım yapacak, Sınaî ve Kredi Bankası finansal fonksiyonu üstlenecekti. Banka 1933'te Sümerbank'a devredilmiştir. Etibank madenlerin işletilmesini, Denizbank şehirlerin kalkındırılmasını, Belediyeler Bankası (daha sonra İller Bankası olmuştur), Türkiye Halk Bankası, Türk Ticaret Bankaları, ayrıca ihtisas bankaları olarak kurulmuştur (Akın, 2020, 51-52).

İkinci Dünya Savaşı neticesinde tekrar şekillenen dahili ve harici ekonomik ve siyasî ilişkilere bağlı olarak, savaş döneminde güçlenen ticarî ve tarım burjuvazisi iktisat politikasına ağırlığını koymuştur. İkinci Dünya Savaşı döneminde artan servet, savaştan sonra ticarî sahaya ve banka sektörüne akmıştır. Ticarî bankaların hakimiyetindeki bankacılık hizmetindeyse özel sektörün, orta ve uzun vadeli kredi talebini karşılayacak bir kuruluş bulunmuyordu (Büyükdeniz, 2013, 2).

Savaş sonrasındaki dönemin elverişli dahili ve harici konjonktürü, sınaî girişimcilerini orta ve uzun vadeli kredi ihtiyacını karşılayacak bir özel bankanın kurulmasına itmiştir. 1950’de özel sistemli ticarî bankalar, Merkez Bankası’yla Dünya Bankası’nın ve Türkiye’nin desteğiyle Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası kurulmuştur. Sınaî girişimcilerini destekleme, özel sistemli yabancı likidite işbirliklerini sağlama ve ülkedeki likidite piyasalarını geliştirmek amacındaydı (Zerqa, 2020, 47-48).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında özel bankacılık faaliyetinin hızlandığı bir devir olmuştur. Özel banka sayısı hızla artmış; çok şubeli bankalar kurulmuş, lokal bankadan millî bankaya yönelik gelişmeler görülmüştür. 1945’te 42 banka, 404 şube sayısı; 1960’ta 61 banka, 1762 şube sayısına ulaşmıştır. 1944’te kurulan Yapı ve Kredi Bankası’yla özel bankacılık hizmetlerinin içerik ve kapsamı da genişlemiştir (Takan, 2020, 36).

1951-55 seneleri arasında para arzları artsa da, dahili üretimlerdeki artış ve harici yardımlar tampon görevi gördüğünden fiyatların artışları ılımlı gerçekleşmiştir. Bu dönemde iktidarda bulunan Demokrat Parti gevşek kredi politikası izlemiştir. 1951’de faizler indirilmiştir. Faizin düşmesiye kredi taleplerini ve hacimlerini arttırmıştır. İthâlat talebi artmış, ancak harici kaynakların yetersizliği nedeni ile ithâlat azalınca, kredi hacminin daraltılması gerekirken DP hükûmeti kredi hacimlerini arttırmıştır (Akın, 2020, 69).

Bankacılık hizmetindeki bunalım ve durgunluk hali 29 Nisan olayları ve 27 Mayıs 1960 İhtilâli gibi siyasî olaylar ile birleşince etkisini ağırlaştırmıştır. 27 Mayıs İhtilâli’nin ilk günlerinde bankadaki hesapların dondurulmasıya bankaya güveni zedelemiştir ve mevduat çekişlerini hızlandırmıştır. 1958’deki Bankacılık Kanunu’yla 1980’e dek banka sektörüne giriş sıkıca şekilde denetlenmiş ve Planlı Kalkınma Politikaları yönünde birtakım hedef ve politika getirilmiştir. 7128 sayılı Bankacılık Kanunu çok az miktarda, büyük, fazla şubeli bankacılık sektörünü teşvik etmiştir (Akgüç, 2019, 67).

Dünya Bankası’nın desteği ve tavsiyesinin de etkisi ile kalkınma bankasının sayısı 1960’lı senelerde artmıştır. Türkiye’de planlı ekonominin başlangıcı sayılan 1963’te 2. özel sistemli yatırım bankası Osmanlı Bankası, Vakıflar Bankası, Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, İş Bankası, Türkiye Kredi Bankası tarafından kuruldu. Amacı, özel sistemli sınaî kurumlarına uzun vadeli krediler sağlama ve likidite piyasalarının gelişimine destekte bulunmaktır (Atasagun, 2020, 23).

1970’li senelerde yaşanan dahili ve harici problemler, 12 Mart Müdahalesi, Kıbrıs Barış Harekatı, Petrol Krizi, siyasal istikrarsızlık Türkiye’nin ekonomik problemlerini ağırlaştırmıştır, bunun neticesinde bankacılık sektörü olumsuz şekilde etkilemiştir. 1970’li senelerde enflasyona ait veriler hızlanmıştır, tasarruflara verilen faizin enflasyon altında kalması vadeli mevduatlarda düşüşe, ticarî ve vadesiz mevduatdaysa artışlara sebep olmuştur. Kaynakların dağılımları bozulup yatırım altın ve gayrimenküle yönelmiştir. Enflasyonun bankacılıkta maliyet artışlarına sebep olması; kira, personel, carî giderleri arttırmıştır (Yahşi, 2009, 97).

Türkiye’de 24 Ocak 1980’de alınan stabilizasyon önlemiyle beraber endüstrileşme strateji ve taktiği değişmiştir. Ekonomi politikaları kısa vadeli stabilizasyon sağlanması hedefi yönünde oluşturulmuştur. Bu politika uzun vadeli sürdürülmüştür ve planlı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu değişimler bankacılık hizmetlerinin de değişimine sebep olmuştur (Atasagun, 2020, 12-13).

1980’li senelerde serbest piyasa ekonomisine kontrollü mekanizmalar kurulmadan ve hukukî yapılarda gerekli değişiklik yapılmadan geçilmesi bankacılık hizmetinde problemlere yol açmıştır. Önlem alınmasında yaşanan gecikme, batık olan kredi problemi yanında batık bankalar nedeni ile sorun meydana çıkarmıştır. 1988’de bankacılık hizmetleri çeşitlenmiştir; kredi kartı, ATM cihazı hizmete sunulmuştur, tüketici kredisi yaygınlaşmıştır (Büyükdeniz, 2013, 22).

1989 Ağustos’unda yayınlanan 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Türkiye’yle harici dünya arasındaki likidite hareketini serbestleştirmiştir, 1989’da hükûmet açık bütçe politikalarını yüksek faiz ile düşük kur politikasıyla sürdürüp, kısa vadeli yabancı likidite yatırımından faydalanmak yoluna gitmiştir. Uluslararası likidite hareketinin serbestleşmesi ile kısa vadeli yabancı likidite girişleri hızlanmıştır, banka yatırım fonu kurup plasmanını borsalara yönlendirmeye başlamıştır (Parasız, 2021, 118).

1990’lı seneler krizlerin derinleştiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk banka sektörü açısından 1994 zorlu bir yıl olmuştur. Türkiye’ye ait kredi notu düşürülmüştür, Türk lirası devalüe edilip üç adet ufak hacimli bankanın iflas etmesi uluslararası sahada Türkiye’de bulunan finans kuruluşlarına güveni azaltmıştır. Mevduatta sınırsızca güvenceler getirilmiştir, banka kesimlerinin dövizle ilgili pozisyonlarının açığının kapatılması Merkez Bankası döviz rezervinin eritilmesi ve kamu sektörünün rezervindeki döviz varlığının bir bölümünün bankaya satılması ile mümkün olabilmıştır (Büyükdeniz, 2013, 2).

Siyasî istikrarsızlıklar, yapısal düzenlemedeki gecikme, kamu bankalarının zararının yükselmesi bunların özelleştirilmesinin uzaması uluslararası piyasada Türkiye’ye yönelik risk primlerini arttırmıştır (Zerqa, 2020, 51-52).

Bankacılığın rehabilitasyon olmadan programa başlanması programın kırılgan yapısından biri idi. 2000’de 8 bankanın kasasının boşaldığı, borcununsa çoğaldığı, bazıları dışında bunların sahipleri tarafından soyulduğu meydana çıkmıştır. Interbank, Türkbank, Sümerbank, Yaşarbank, Bank Ekspres, Egebank, Esbank, Yurtbank, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na (TMSF) devredilmiştir. Bunlara sonraki süreçte Etibank ve Bank Kapital de eklenmiştir (Akın, 2020, 103).

2001’de stabilizasyon önlemleriyle bankacılık hizmetlerinde kalıcı değişiklik getirmiştir. Kamu bankalarını özelleştirmek çabası hızlanarak yabancı bankaların Türk bankacılık sektörüne alakası artmıştır. Avrupa Birliği’ne tam üye olma sürecinin artması, küresel ekonomide ve finans piyasasında hareketlilik Türkiye’ye likidite girişini arttırmıştır (Büyükdeniz, 2013, 2).

8 bankanın fona devirinden sonra bazı bankaların banka faaliyeti yapması izni BDDK’ce kaldırılmıştır. Fon kapsamında bulunan 5 banka 2001’de Sümerbank çatısı altında, yıl sonunda da 2 banka Bayındırbank bünyesinde birleştirilmiştir. TMSF’de yer alan Sümerbank Oyakbank’a, Bank Ekspres Tekfenbank’a, Demirbank’sa HSBC Bank’a satılmıştır. Türkiye Emlak Bankası’ysa T.C. Ziraat Bankası’na devredilmiştir. Birleşik Körfez Bankası Osmanlı Bankası’yla birleştirilmiştir, Osmanlı Bankası’ysa Garanti Bankası’na katılmıştır (Parasız, 2021, 118).

2001’de Sitebank Novabank’a, 2003’te Eurobank Millenium Bankası’na dönüşmüştür. Bu birleşmeler cılız bünyeli bankaların hizmetlerinin durdurulmasıyla bankaların sayıları azalmıştır. Sınaî Yatırım Bankası, Toprakbank, Tarişbank, Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası’na devredilmiştir. TMSF bünyesinde bulunan bankaların sayısı satışlar, devirler, tasfiyeler ve birleştirmeler ile ikiye inmiştir. Koçbank, yani Koç Finans Hizmetleri A.Ş.’nin yüzde 50’si İtalyan UniCredito’ya satılmıştır. 2002’de İmar Bankası tasfiye edilme sürecine sokulmuştur, Fibabank’sa Finansbank’a devredilmiştir. Credit Suisse First Boston ile ING Bank NV merkezleri tarafından tasfiye edilmiştir. 2004’te Credit Lyonnais SA, Credite Agricole Indosez Türk Bank’a devredilmiştir. Deutsche Bank A.G. mevduatı toplamak izni almıştır. 200 şubesiyle Pamukbank T. Halk Bankası’na devredilmiştir (Parasız, 2021, 119-120).

2005’e geldiğimizde yabancı bankaların Türkiye bankalarına yönelik talebi artmıştır. TMSF’deki Yapı ve Kredi Bankası’nın yüzde 58,3 hisse oranı Türk Koç-İtalyan UniCredito paydaşlığı olan

Koçbank'a satılmıştır. Garanti Bankası'nın yüzde 25,5'i General Electric (GE) Consumer Finance'a; Dışbank'ın yüzde 88,7 hisse oranı Belçikalı Fortisbank'a satılmıştır. Bu bankalar 2006'da Finansbank'ın yurtdışı iştiraki dışında yüzde 44'ünün Yunanlı National Bank of Greece'a (NBG Bank) ve Denizbank'ın yüzde 75,98 hisse oranının Dexia'a satılması izlemiştir. Oyakbank, Hollandalı bir banka, ING Bank'a 2007'de satılmıştır (Büyükdeniz, 2013, 3).

2007'de yabancı bankaların Türkiye bankacılığındaki hizmet payı 24,5'e yükselmiştir. Buna yabancı sermayenin borsadan aldığı banka hissesi eklenildiğinde sektör dahilindeki payı yüzde 45'e ulaşmıştır. Alternatif Bank'ın Yunan sermayeli yabancıya satışına BDDK müsaade vermez iken, MNG Bank'ın yüzde 45'i Bank Med'e, yüzde 51'i Bank Arab'a satılmıştır ve adı da Bank Turkland şeklinde değiştirilmiştir. 2008'de Eurobank ve Tekfenbank'ın birleşmesiyle Euro Tekfen Bank doğmuştur (Akgüç, 2019, 71-73).

Türkiye'de banka sistemi kriz, dolandırıcılık, güven bunalımı, belirsizlik ve istikrarsızlık dahilinde gelişmiştir, kamu sektörüye bankacılık hizmetlerinin gelişmesinde etkinlik göstermiştir. Kamu bankaları endüstrileşmede öncülük etmiş, kalkınma ve yatırım bankası kurulmuşsa da gelişmiş güzel ekonomi politikası, siyasî belirsizlik, finans yöntemleri konusunda yaşanan tartışmalar kanunî ve fizikî altyapı ve girişimcilikle ilgili yetersizlik kalkınma bankasının başarısını belirlemiştir (Aysan, 2019, 91).

2000'li senelerden sonra malî kısma doğru uygulamaların ve politikaların kalkınmanın ve endüstrileşmenin teknik tercihleri ile bütünleşerek, ticarî ve uzun ve kısa vadeli finans yatırımlarının öne çıkmasını sağlamıştır. Türkiye'de ilk olarak bankacılık alanı olmak üzere, malî alan ve kuruluşların politikası belirlenir iken likiditedeki birikim, endüstrileşme ve gelişmelerle ilgili hedefler ve teknik tercihleri ile beraber düşünce anlayışı bu dönemden itibaren hızlanmıştır (Parasız, 2021, 127-128).

Türkiye'de Katılım Bankacılık Sisteminin Bugünü

Türkiye'de katılım bankacılık sistemi şeklinde ifadesini bulan bankacılık modeliyle tanışması, örtük ekonomi modelinden dışa açık piyasa ekonomisi sistemine geçişlerin yaşandığı 1980'li senelerde küresel piyasaya adaptasyon sürecinde yaşanmıştır (Özcan ve Hazıroğlu, 2000: 9).

1980’li seneler Türk malî düzlemine derin bir yapı kazandırmaktı, araçlar ve müesseselerce zenginleşerek çeşitlendirmek çabasının arttığı bir devirdir. Katılım bankası bunun neticesinde 1985’te finans sistemine katılan farklı bir finansal bankacılık modelidir. Hâlen bankalar ile benzer piyasa işlem ve hizmetlerini değişik usullerle gerçekleştiren bu kuruluşlar, faizsiz bankacılık faaliyetleri şeklinde çalışmalarını devam ettirmektedir (Büyükdeniz, 2013, 23).

Faizsiz bankacılık hizmetlerinin verilmesi sırasında farklı iki düzlem bulunmaktadır: Birincisi; İhtisaslaşmış bankacılık modeli; yalnız krediler ve banka hizmetlerini yapan sistemdir. İkincisi; Model bankacılık modeli; geleneksel bankacılık ile modern bankacılık faaliyetleri aynı an dahilinde gerçekleşmektedir. Türkiye’de uygulama alanına geçen sistemde model banka sistemidir. Katılım bankası bu yöntem ile, bir yandan finans piyasalarında aracı rolünü üstlenirler iken, öte yandan çağdaş banka hizmetlerini sunma sureti ile, piyasalarda kolayca tutunabileceğini öngörmüştür. Bu sebeple bankalar ile rekabet halinde bu sistemde katılım bankasına avantajlar sağlamaktadır (Battal, 2021, 55).

Türkiye’de faizsiz bankacılık sistemine geçişle gerek küresel gerekse de millî çevrelerde önemli adım atılmıştır. Misal olarak, Türkiye 1975’te İslam Kalkınma Bankası’nın kurucuları arasında yerini almıştır ve 1984’teyse bunun en önemli ortakları arasında yer almıştır. Böylelikle, Türkiye Dünya’nın öncü finans kurumlarından birisinin içinde, yetkinliğini artırma imkanı yakalamıştır (Yahşi, 2009, 112).

Yurtiçinde tasarrufunu faizsiz sisteme mütenasip değerlendirme isteyenler, yani tasarruf sahibi kişilere, orta ve küçükboy işletmeye hizmetler vermek amacı ile 1975’te kurulan ve çalışmasını 1978’e dek sürdüren Devlet Sınâî ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.’nin (DESYAB) sistem konusunda Türkiye’ye ciddi tecrübe kazandırdığını söylemek mümkündür (Akgüç, 2019, 78).

Model bankacılık yöntemiyle Türkiye’de var olan düzlem dahilinde çalışmada bulunan katılım bankacılık sisteminin kanunî altyapısı, İngiltere’de böyle hizmet sunan bir kuruluşun temel sözleşmesinin tercümesiyle meydana getirilmiştir (Akın, 2020, 116).

Kredilendirmek sürecinde faizin yerine, iştirakteki payları veya kira bedelleri unsurunu kullanmakta olan katılım bankaları, Bakanlar Kurulu’nun 17.11.1983 tarihli 83-7507 sayılı kararı ve bu karara dayalı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’yla T.C. Merkez Bankası’nın belirlemiş olduğu prensipler dahilinde hizmet sunmaya başlamıştır (Eyüpgiller, 2018; 52).

Türkiye’de 1985’ten sonra aktif hale gelen katılım bankaları sayısıysa altı tanedir. Bunların üçü yabancı sermaye (Kuveyt Türk Evkaf Finansal Kurumu, Faisal Finans, Albaraka Türk), üçüye yerli sermaye (Asya Finans, İhlâs Finansal, Anadolu Finansal Kurumu) odaklı bankalardır. İhlâs Finansal Kurumu’nun hizmetleri, 2000 Kasım ayında ve 2001 Şubat ayında meydana gelen malî krizler nedeni ile 2001’de sona erdirilmiştir (Yahşi, 2009, 118-119).

1999’da malî sistemimizdeki kuruluşların haklara ve yükümlülüklerine eşitçe ve adilce tabi olmasını sağlama amacı ile katılım bankalarıyla alakalı düzenlemede birtakım değişiklik yapılmıştır. Bunlar; hesap cüzdanları vermesine imkan verilmesi, fonun kullandırmasının sınırı, iştirak olanlara kullandıracakları azamî fonun tutarı, durdurma oranı ve hisse devriyle alakalı hususlar bankacılık düzenlemesine koştur hale getirilmiştir. Bu hususta atılmış olan başka önemli bir adımsa, 18.11.1999’da Resmî Gazete’de yayınlanan 4387 sayılı Bankalar Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dayalı 4492 sayılı Kanun ile katılım bankacılık sistemlerinin bazı maddeleri haricinde Bankalar Kanunu’na tabi tutulması olmuştur (Büyükdeniz, 2013, 27).

Öte taraftan söz konusu kanun gereğince 17.11.1983 tarih ve 83-7507 sayılı Özel Finans Kurumlarının Kurulması, Çalışmaları ve Tasfiyelerine Dayalı Esas ve Usullerine Yönelik Bakanlar Kurulu Kararı’yla buna dayanarak çıkartılmış bütün düzenleme ve içerikler yürürlükten kaldırılmıştır ve 4388 sayılı Bankalar Kanunu dahilinde katılım bankalarına doğru yeni düzenleme gerçekleşinceye dek, yürürlükten kaldırılmış olan düzenlemenin, 4387 sayılı Bankalar Kanunu’na hilâf olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam edileceği kararına varılmıştır (Önal, 2017, 15-17).

Katılım bankacılık sisteminde toplanmakta olan fonun güvenceye alınması için, 4673 sayılı Kanun’la 4388 sayılı Bankalar Kanunu’nun 20. Maddesi, 6. fıkrası c bendinde, katılım bankası açısından milad sayılması gereken değişiklik yapılmıştır. Bunlar; katılım bankacılık sistemlerinin birlikler oluşturması (böylelikle Özel Finans Kurumları Birliğinin kurulması), güvencedeki fonun oluşturulması, hizmet izni kaldırılmış olan katılım bankacılık sistemlerinin tasfiye edilmesine dönük hüküm ve ifadelerin ve kişisel sorumluluk kurumunun getirilmesi türündeki değişiklik hükümleri bulunmaktadır (ÖFK, 2003: 30).

Katılım bankacılık sistemlerinin, yukarıdaki değişiklikler ile Bankalar Kanunu içine alınmasıyla beraber banka, banka harici malî kuruluş, yoksa sıradan ticarî bir işletme mi olduğu görüşü sona

erdirilmiş ve katılım bankası da net şekilde banka alttürü olarak kabul ve tasdik edilmiştir (Battal, 2000, 197).

Bu da, Maliye Bakanlığı’nın Vergi Usul Kanunu Genel Tebliğlerinde açıkça belirlenmiştir. Bir diğer ifade ile, katılım bankası vergi düzenlemesinde hususi bir belirlenme yapılamadığı müddetçe, banka şeklinde kabul görmeye başlamıştır.

21.09.2001 tarihli ve 24528 sayılı Resmî Gazete’de Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Çalışmaları Hakkında Yönetmeliği’yle katılım bankacılık sistemine dönük bütün düzenleme ve hükümler yürürlükten kaldırılmış, bunların kuruluşları ve hizmetlerine dönük esaslar ve usullerle belirlenmiştir. 45 madde toplamından meydana gelen yönetmelik hükümlerinin 37. Maddesi, katılım bankacılık sistemlerinin hesapları ve kayıt düzenleriyle finans tablolarının yayımlanmasını, alakalı merciyeye gönderilmesini ve denetimlerine dönük açıklamada bulunulmayı zorunlu kılmıştır. Bu açıklama, Bankalar Kanunu’yla koşutluk göstermektedir (Akın, 2020, 36).

Katılım bankacılık sistemleri, bilhassa ileriki devirlerde küresel finans sistemlerinin merceğine alınıp takibe gerek görülen bir model olmuştur. 2007’de ve 2008’de finans sisteminde yaşanmış olan ve ABD mortgage piyasası kaynaklı kriz ve bankaların başarısızlığı üzerine, reel ekonomiyle birebir alakası nedeni ile bu tür kriz oluşumuna katkı vermeyen bu sistemler, banka ve finans çevrelerinin alternatifleri olması yönünde düşünceye neden olmaktadır (Önal, 2017, 21).

Türkiye’de Katılım Bankacılık Sisteminin Yarını

Türkiye’de katılım bankacılık sisteminin ilerleyen süreçte daha da büyüyeceği ve artan bir ivmeyle gelişeceği açık olarak görülmektedir. Zira halkın genel anlamda bu tür bankacılık sistemlerine yönelimi giderek ağırlık kazanmaktadır.

1985’te Özel Finans Kurumları ismiyle ülkemizde hizmete başlayan kurumlar, geleneksel mevduat bankacılığından ayrı şekilde, carî hesaplar ve kâr-zarar paydaşlığı hesapları yoluyla fonlar toplamaktadır. Topladıkları fonu ekonomi sistemine ve reel sektörlere aktaran kurumların adı 18.10.2005 tarihli ve 5412 sayılı Bankacılık Kanunu’yla Katılım Bankaları biçiminde yeniden düzenlenmiştir (TKB, 2020, 16).

Türkiye’de hâlen finansal sektörde hizmet veren katılım bankacılık sistemlerinin (Kuveyt Türk, Türkiye Finansal Katılım Bankası, Albaraka Türk) sayısının altıdan dörde düşmesine karşın, bu tarz kuruluşlara ait olan şubelerin miktarı, ATM sayıları, personel sayıları gibi sahalarda çok ciddi gelişme ve değişimlerin olduğu da bir gerçektir (Yahşi, 2009, 121).

Bireysel bankacılıktan kurumsal bankacılık sistemine, işletme bankacılığında özel bankacılık sistemine dek finans ihtiyaçlarını özel iş prensipleri dahilinde yapan katılım bankacılık sistemlerinin günümüz için ulaştığı bilanço büyüklüğü ve fonların hacimleri ile bankacılık hizmetlerinin aslî etkenleri dahilinde yer aldıkları görünmektedir. Mevzu bahis bu kuruluşlara dönük istatistiksel verilerden bahsetmek yararlı olacaktır (Rodoplu, 2017, 9).

Katılım bankacılık sistemlerinin 2008’in ilk yarı yılı performanslarına bakacak olursak, 2007’nin sonunda 19.438 milyon TL olan aktif büyüklüğü 29.08.2008’de yüzde 20 artış ile 23.237 milyon TL’ye çıkmıştır. Bu rakam aynı yılın ilk altı ayının dahilinde katılım bankacılık sistemlerinin bankacılık faaliyetindeki aktif büyüklüğünün yüzde 3,38’den yüzde 3,63’e yükselmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Katılım bankacılık sistemlerinin kullandığı nakdî kredinin miktarı 18.187 milyon TL’dir. Bu rakam bankacılık sektörünün dahilinde katılım bankacılık sistemlerinin payını yüzde 5,38’e ulaştırmış bulunmaktadır. Gayri nakdî kredideyse, katılım bankacılık sistemlerinin bankacılık dahilindeki payını yüzde 14,51’e (17.436 TL ile) yükseltmiştir (Parasız, 2021, 148-149).

2010’un sonlarında 114.942 milyon TL fonu toplamış olan katılım bankaları, 2011’in ilk yarı yılında 117.538 milyon TL fon ile bütün bankacılık hizmetlerinde yüzde 4,55 paya sahip olmuştur. 2010’un sonlarında 112.366 TL olan öz kaynaklar toplamda 2011 Haziran ayında yüzde 31 artış ile 113.107 milyon TL’ye ulaşmıştır. Bu miktar, katılım bankacılık sistemlerinin öz kaynak miktarının, bankacılık hizmeti öz kaynaklar toplamının dahilindeki pay oranının yüzde 8,2’si anlamına gelmektedir (Omar ve Haq, 2018, 6).

2020’nin sonunda 1422 olan şube sayısı 2021’in Haziran ayının sonunda 1471’e yükselmiştir. Bankacılık sektörü dahilindeki payı yüzde 12,4’tür. Şubelerin sayısına koşut olarak çalışanların sayısı da 19.215’den 25.322’ye yükselmiştir. Bankacılık sektörü dahilindeki payıysa yüzde 15,5’tir (Parasız, 2021, 159).

2021 Haziran ayı itibari ile katılım bankacılık sistemlerinin bilanço büyüklüğü açısından tüm bankalar (yatırım, kalkınma ve mevduat bankaları) dahilindeki payıysa (123.231 milyon TL-

1.655.859 milyon TL) yüzde 6,5, kredi büyüklüğü açısından payı (118.090 milyon TL-1.352.795 milyon TL) yüzde 10,1 ve mevduat büyüklüğü açısından payıysa (117.536 milyon TL-1.422.349 milyon TL) yüzde 8,2’dir. Bu oran katılım bankacılığı sisteminde toplanmış olan fonun reel ekonomiye dönüşü oranının mevduat bankalarıyla mukayese edildiğinde yüksek çıktığını meydana koymaktadır (Parasız, 2021, 160-161).

En son yapılan piyasa araştırma ve çalışmalarına göre, halkın yüzde 15’inin faize yönelik hassasiyet duyduğu ve tasarrufunu değerlendirme amacı ile tercihini katılım bankalarından yana kullandığı dikkate alınır, katılım bankacılık sistemlerinin şimdilik beklenen ölçüde kendini geliştiremediği görülecektir (Önal, 2017, 29).

Katılım bankacılık sistemlerinin beklenen ölçüde kendini geliştirememelerinin sebepleri arasında; halkta bunlar konusunda önyargının olması, bunların kanunlar yerine kararnamelere dayandırılması, katılım bankacılık sistemlerinin kendisini geleneksel bankacılığa yöneltmesi, kamu borçlanım senedinin mevduata alternatifler oluşturması, tasarrufun mevduata dönüşmesi miktarının az olması, ekonomi ve siyasî belirsizlik nedeni ile tasarrufların sistemin haricine çıkması, kayıtdışı ekonomi miktarının büyük olması (Öner, 2011, 29-31) gibi etkenleri sıralamak mümkündür.

Sonuç

Türkiye’de uygulanmaya sokulan model bankacılıkla ilgili yöntemin esası 17.12.1983 tarihli 83-7505 sayılı kararnameyle atılmıştır. Bunun uygulanmada öncelikle kabullenilmesinin sebebi, bankalarla rekabet durumunda, yöntemsel gerekliliğin katılım bankaları yararına daha çok avantajlar sağlamasıdır. Bu yöntem ile katılım bankası, bir yandan finans piyasalarında aracılık rollerini üstlenirler iken, öte yandan çağdaş bankacılıkla ilgili hizmet sunma sureti ile, piyasalarda kolaylıkla tutunabileceklerini öngörmüşlerdir.

Gerçekten katılım bankası, iş ve işlemler yöntemi gereğince, Türkiye’de ve küresel ölçekte yaşanan kriz durumlarında, yalnızca piyasalar ve kredi riskleriyle karşılaşması kalması (yani kurun ve faizin risklerini üstlenmemesi, reel ekonomi işleri vade adaptasyonu sağlamak suretiyle sermaye risklerine girmeden kullandırması) sebebiyle, geleneksel bankaya göre çok daha kısıtlı

oranda etkilenmişlerdir. Böylelikle bu kuruluşlar, geleneksel bankaya göre çok güvenli bir kavrayış dahilinde işlevini yaptığını meydana koymuştur.

İlk olarak başlangıç evresinde bankadaki mevduatların yüzde 20-25'ine tekabül eden durağan haldeki fonun ekonomik sistem bütünlüğüne dâhil edilerek sisteme sokulması düşüncesi ile kurulmuş olan katılım bankacılık sistemlerinin, tarih dâhilinde istendiği seviyede başarılı olduğunu belirtmek mümkün değildir.

Geçmişte meydana gelen ve başarı olarak addedilemeyecek sebeplerin arasında; kendine has hukukî altyapılarının ve muhasebeye yönelik sisteminin bulunmaması, bankalar ile eşitçe kanunî şartlarda hizmet verememeleri, güvenceye yönelik sistemin bankalarla benzer ölçekte bulunmaması, halkta bunlara yönelik önyargının oluşmuş olması, katılım bankacılık sistemlerinin kendini geleneksel bankacılık sistemlerine yönlendirmelerindeki çabalar, kamuya ait borçlanma senedinin mevduatlara alternatifler oluşturmaları, ekonomi ve siyasî belirsizlik, tasarrufların mevduatlara dönüşmesi meylinin yetersiz kalması, kayıtdışı ekonomik büyüklüğün ortaya çıkardığı yapısal sorunlar, kullandıkları finansal işlevlerin veya portföyünün geleneksel bankacılık sistemlerine kıyas ile daha küçük olması ve kapsam açısından dar görülmesi gibi faktörleri sıralama mümkündür.

Kaynakça

AKGÜÇ, Ö. (2019). **Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

AKPINAR, T. (2017). **Bankalar ve Devlet**, Ankara: Anka Yayınları.

ATASAGUN, Y. S. (2020). **Bankalar Kanunu**, İstanbul: Maya Yayıncılık.

BATTAL, A. (2021). **Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak Hukukî Yönden Özel Finansal Kurumları**, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

BÜYÜKDENİZ, A. (2013). **Ekonomik Bir Gerçeklik Olarak Özel Finansal Kurumları, Özel Finansal Kurumları Birliği Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**, Ankara: A Yayıncılık.

EYÜPGİLLER, S. (2018). **Banka ve Malî Kuruluşlar**, Ankara: Yargı Yayınevi.

Özel Finansal Kurumları Birliği. (2013). **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**. İstanbul: Özel Finansal Kurumları Birliği Yayınları.

Özel Finansal Kurumları Birliği (2018). **Bankalar Kanunu’nda Özel Finansal Kurumları–Değişikliğin Kamuoyundaki Yansımaları**, İstanbul: Özel Finansal Kurumları Birliği Yayınları.

ÖNAL, R. (2017). “ÖFK’lar Ekonomik Büyümeye Katkıda Bulunmaktalar”. **Bereket Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3.

ÖZCAN, M. E. ve Hazıroğlu, T. (2000). “Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı”. **Bereket Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 9.

ÖZSOY, Y. (2018). **Özel Finansal Kurumları**, İstanbul: Asya Finansal Kurumu Yayınları,

ÖZULUCAN, A. (2019). **Özel Finansal Kurumları (Bankalarla Karşılaştırmalı Olarak) ve Muhasebe Uygulamaları**. Aydın Üniversitesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi.

RODOPLU, B. C. (2017). “Dünyada Faizsiz Bankacılık”. **Bereket Dergisi**, Yıl: 1, Sayı:1.

TAKAN, M. (2020). **Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim**, Adana: Nobel Kitapevi.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2020). **Faizsiz Bankacılık Modelleri**, Ankara: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayını.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2021). **Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık**, Ankara: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayını.

TUNÇ, H. (2000). “Soru ve Cevaplarla ÖFK’lar”, **Bereket Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 10.

YAHŞI, F. (2009). “Özel Finansal Kurumları’nın Mevzuat Serüveni”. **Bankacılık ve Finansal Dergisi**, 4 (21), s. 21.

11.01.1997 tarih ve 22874 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Hazine Müsteşarlığı Tebliği.

19.12.1999 tarih 23911 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4491 sayılı Kanun’un 17. Maddesi.

4672 sayılı Kanun ile değişik 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun Geçici 2-b Maddesi.

01.11.2005 tarih 25983 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

28.06.2011 tarih ve 18795 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3226 sayılı Karar.